

УДК 327:327.51+327.54(73+569.4)

<https://doi.org/10.34142/24130060.2022.25.2.04>

США ТА ІЗРАЇЛЬ: ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА В ПЕРІОД «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

М.Ю. Онацький, Г.С. Панасенко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В роботі досліджено процес трансформації американо-ізраїльських стосунків в період «холодної війни». З'ясовано етапи еволюції двосторонніх відносин у другій половині 1940-х – на початку 1990-х рр. Розглянуто особливості формування стратегічного партнерства між США та Ізраїлем. Проаналізовано причини активізації відносин двох держав наприкінці 1950-х – в середині 1970-х рр. Визначені основні напрями двосторонньої взаємодії. Висвітлено специфіку розвитку військово-політичного співробітництва Сполучених Штатів Америки та Держави Ізраїль. Розглянуто особливості співпраці в торговельно-економічній сфері. Досліджено роль та місце США в ініціюванні мирних переговорів з метою дипломатичного врегулювання арабо-ізраїльського протистояння.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Ізраїль, двостороння взаємодія, військово-політичне співробітництво, торговельно-економічна сфера, дипломатичне врегулювання.

THE USA AND ISRAEL: THE PROCESS OF FORMATION A STRATEGIC PARTNERSHIP IN THE COLD WAR PERIOD

M. Onatskiy, H. Panasenko

The author researched the process of transformation of American-Israeli relations during the Cold War. The stages of the evolution of bilateral interaction in the second half of the 1940s – the beginning of the 1990s are clarified. The peculiarities of the formation of a strategic partnership between the USA and Israel are considered. The reasons for the intensification of relations between two states in the late 1950s – and mid-1970s are analyzed. It is argued that bilateral relations between Washington and Tel Aviv gained positive momentum only after Israel supported the United States during the Korean Peninsula War. Factors that objectively affect the nature of relations between Washington and Tel Aviv are analyzed. It was established that not wanting to spoil relations with the countries of the Muslim, primarily Arab, world, the leadership of the United States was forced to limit the scale of support provided to Israel and the intensity of bilateral interaction with Tel Aviv. A manifestation of this was the relatively low volume of funds allocated by Washington to support Israel. It is clarified that the increase in the scope of military-political and economic cooperation between Washington and Tel Aviv during the 1970s was complemented by the intensification of diplomatic dialogue with the aim of finding a peaceful way to settle the Arab-Israeli conflict. It was established that one of the real goals that the United States apparently pursued during the «Suez crisis» was the weakening of the positions of Britain and France, which controlled the Suez Canal, through the territory of which the transportation of strategically important products for the countries of Western Europe, including energy, from the Middle East took place East.

The main areas of bilateral cooperation are defined. The specifics of the development of military-political cooperation between the United States and the State of Israel are highlighted. Peculiarities of cooperation in the trade and economic sphere are considered. The role and place of the USA in the initiation of peace negotiations with the aim of diplomatic settlement of the Arab-Israeli confrontation are studied.

Key words: *United States, Israel, bilateral interaction, military-political cooperation, trade and economic sphere, diplomatic settlement.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі одним із важливих військово-політичних партнерів Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході виступає Держава Ізраїль. Втім, процес формування стратегічного альянсу двох держав та перетворення Ізраїлю на неформального союзника США відбувався поступово і розтягнувся в часі на кілька десятиліть. Це обумовлює необхідність детального дослідження особливостей трансформації двосторонніх відносин США та Ізраїлю в другій половині 1940-х – на початку 1990-х рр.

Аналіз актуальних досліджень. Обрана для дослідження тема знайшла певне висвітлення в науковій літературі. З-поміж основних публікацій варто виділити праці В. Бузань (2016; 2015), Р. Калитчак (2015), К. Каштанов (2019), О. Коппель (2009), В. Логвиненко (2012). Серед основних тем досліджень – становлення та еволюція американо-ізраїльських стосунків, особливості військово-політичного співробітництва США та Ізраїлю, специфіка двосторонньої взаємодії в економічній сфері, участь США в процесі мирного врегулювання на Близькому Сході. В той же час окремі аспекти теми залишаються не достатньо дослідженими і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – дослідити процес формування американо-ізраїльського стратегічного партнерства в період «холодної війни».

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи еволюцію американо-ізраїльських відносин, слід зазначити, що на етапі зародження Держави Ізраїль Сполучені Штати Америки з певною пересторогою ставилися до ідеї створення незалежного Ізраїлю. Ряд американських високопосадовців виступали відверто проти утворення на Палестинських територіях двох

держав та закликали не підтримувати Ізраїль. Серед них – Джордж Маршалл (державний секретар США) та Джеймс Форрестол (міністр оборони США). Вони вважали, що підтримавши Ізраїль США можуть зіпсувати стосунки з державами арабського світу, які контролювали найбільші родовища енергоносіїв на планеті. «Ми маємо бути на стороні нафти!» заявив міністр оборони США Джеймс Форрестол. Джордж Маршалл в якості аргументу висував той факт, що в разі, якщо США підтримають створення Держави Ізраїль, то Радянський Союз підтримає країни арабського світу та, в такий спосіб, отримає широкий доступ на територію близькосхідного регіону. Також існував ризик того, що серед керівництва Держави Ізраїль переважатимуть представники лівих партій, які почнуть активно співпрацювати з радянським урядом і це посилить вплив СРСР на внутрішню та зовнішню політику Ізраїлю (Horovenko та Tiutiunyk, 2018, s. 10; Buzan, 2015, s. 151-153, 156).

Конфлікт між Г. Труменом з одного боку та Дж. Маршаллом і Дж. Форрестолом з іншого ледь не переріс в урядову кризу. Зрештою Г. Трумену все ж вдалось схилити уряд та адміністрацію Білого дому до необхідності підтримати ідею створення незалежної Держави Ізраїль. Втім, у якості компромісного варіанту було запроваджено ембарго на постачання озброєнь обом воюючим сторонам та заборону на відправку добровольців до Ізраїлю. Так само вчинили й західні союзники США (Buzan, 2015, s. 151-153, 156).

Одним із факторів, який об'єктивно впливав і продовжує впливати на характер стосунків між Вашингтоном та Тель-Авівом є єврейська громада, яка проживає на території Сполучених Штатів. Єврейська громада США становить близько 2-3% населення США (що складає приблизно 6,5 млн осіб) і в основному представляє забезпечений прошарок американців. Більшість із них проживають у великих містах: насамперед у Нью-Йорку, а також у Лос-Анджелесі, Філадельфії, Чикаго, Бостоні.

Втім, протягом першого десятиліття існування незалежної Держави Ізраїль слабо інституціоналізована єврейська громада США мала ще досить обмежені можливості для здійснення активної лобістської підтримки тих рішень, які були спрямовані на підтримку Ізраїлю, зокрема по лінії адміністрації Білого дому та американського уряду. Якщо ставлення Конгресу в плані прийняття проізраїльських ініціатив було досить доброзичливим, то в урядових колах США ситуація була дещо іншою.

Двосторонні відносини між Вашингтоном та Тель-Авівом набули позитивної динаміки лише після підтримки Ізраїлем Сполучених Штатів під час війни на Кореїському півострові. У 1950 р. США, спільно з Великобританією і Францією, підписали резолюцію про територіальний статус-кво, який склався після першої арабо-ізраїльської війни в 1948-1949 рр. На початку 1950-х рр. американська адміністрація розпочала в невеликих масштабах надавати фінансову допомогу Ізраїлю. В 1951 р. адміністрацією Г. Трумена було прийнято рішення про надання Ізраїлю близько 65 млн дол. в якості економічної допомоги (Horovenko ta Tiutiunnyk, 2018, s. 10-11).

Особливе місце в системі двосторонньої американо-ізраїльської співпраці в 1950-х рр. починає посідати взаємодія в оборонній сфері. Її основи були закладені в 1952 р., коли обидві сторони підписали «Угоду про надання допомоги для взаємного зміцнення безпеки». Сполучені Штати підтвердили своє зобов'язання надавати Ізраїлю фінансову допомогу і зміцнювати його національну безпеку (Lohvynenko, 2012, s. 52).

У той же час і в середині 1950-х рр. адміністрація Білого дому все ж надавала перевагу розбудові відносин із мусульманськими країнами, ставлення яких до Держави Ізраїль не було позитивним. Причина таких зовнішньополітичних пріоритетів з боку Вашингтону була обумовлена передусім необхідністю завершити процес інституційного оформлення тих військово-політичних альянсів, що почали створювались під егідою США наприкінці 1940-х рр. Так, у 1955 р. за ініціативою Вашингтону з'явилась

Організація Центрального Договору – СЕНТО. До складу СЕНТО крім США увійшли Великобританія, Іран, Ірак, Пакистан та Туреччина. Розглядалась можливість залучення до даного міждержавного об'єднання й інших країн, зокрема, арабських.

У цих умовах, не бажаючи псувати стосунки з країнами мусульманського, в першу чергу арабського, світу, керівництво Сполучених Штатів змушене було обмежити масштаби підтримки, що надавалась Ізраїлю, та інтенсивність двосторонньої взаємодії з Тель-Авівом. Проявом цього став порівняно низький обсяг коштів, які Вашингтон виділяв на підтримку Ізраїлю. Протягом усіх 1950-х рр. він не перевищував 100 млн дол. на рік.

В період «суецької кризи» 1956 р., одним із наслідків якої стала друга арабо-ізраїльська війна, Сполучені Штати, на відміну від своїх головних західноєвропейських союзників – Великої Британії та Франції, зайняли в цілому проарабську позицію. Зокрема, Вашингтон підтримав вимоги Москви, які та висувала Тель-Авіву щодо негайного припинення бойових дій. Крім того США поставили питання про виведення ізраїльських військ з території Синайського півострова, який, за результатами ведення бойових дій, опинився під контролем Ізраїлю (Koppel, 2009, s. 37).

Слід зазначити, що однією з реальних цілей, яку вочевидь переслідували Сполучені Штати під час «суецької кризи» було послаблення позицій Британії та Франції, що контролювали Суецький канал, через територію якого відбувалось транспортування стратегічно важливих для країн Західної Європи видів продукції, зокрема енергоносіїв, з Близького Сходу. Крім того, контроль над Суецьким каналом давав можливість Лондону здійснювати доставку військових вантажів на британські військові бази, що розташовані на схід від Суєцу. Відтак втрата контролю над Суецьким каналом, внаслідок його націоналізації єгипетським урядом на чолі з Г. Насером, стала відчутним ударом не лише по іміджу Британії та Франції,

але й по їх міжнародних позиціях, що об'єктивно відповідало геополітичним інтересам США.

5 січня 1957 р. президентом США Д. Ейзенхауером в посланні до Конгресу була озвучена нова зовнішньополітична доктрина. Її сутність полягала в тому, що Сполучені Штати зобов'язувались надавати допомогу країнам, що стали жертвами агресії з боку держави, політичне керівництво якої дотримувалось комуністичної ідеології або виступало союзником СРСР. Фактично дана доктрина мала забезпечити Ізраїлю американську допомогу в разі нападу на нього арабських країн, які орієнтувались на підтримку Радянського Союзу. Революція в Іраку в 1958 р. і фактичний розпад т. зв. «Багдадського пакту» також змусили Вашингтон переглянути свою близькосхідну політику в цілому та стосунки з Ізраїлем зокрема. Державу Ізраїль було визнано ключовим партнером США в регіоні.

Багато в чому посилення співпраці між Сполученими Штатами та Ізраїлем наприкінці 1950-х рр. було результатом зміни політичного ландшафту на Близькому Сході. Встановлення в середині 1950-х рр. союзницьких відносин між СРСР та Єгиптом і Сирією (які на той час виступали основними суперниками Ізраїлю), а також прагнення Каїру та Дамаску створити Об'єднану Арабську Республіку (до якої в перспективі міг доєднатись ще й Багдад) могли змінити баланс сил у регіоні на користь Радянського Союзу. В цих умовах роль та значення Ізраїлю як «форпосту» США на Близькому Сході суттєво зростали. Саме зміна геополітичної ситуації в регіоні, на нашу думку, спонукала Вашингтон збільшити обсяги військової підтримки Тель-Авіву, які неухильно зростали протягом 1960-х – 1970-х рр. та відіграли важливе значення в перемозі Ізраїлю під час арабо-ізраїльських війн у 1967 та в 1973 рр. Саме в 1960-х – 1970-х рр. стосунки Ізраїлю та Сполучених Штатів вийшли на рівень стратегічного партнерства (Kashtanov, 2019, s. 210).

Наприкінці 1962 р. президент Дж. Кеннеді вже заявив про наявність між США та Ізраїлем «особливих відносин», а також про намір Сполучених

Штатів постачати Ізраїлю військове оснащення. Щоправда, озброєння Ізраїль міг використовувати без права на перепродаж третім країнам (Horovento ta Tiutiunnyk, 2018, s. 11).

Саме на даному етапі двосторонніх відносин відбувається перетворення Ізраїлю на неформального регіонального союзника Вашингтону. В 1962 р. американська адміністрація здійснила перший великий продаж необхідного озброєння Ізраїлю (зокрема – ЗРК «Hawk»). В 1965 р. ізраїльський уряд отримав від США танки М-48 «Patton». Через рік для ізраїльських військово-повітряних сил були відправлені бойові літаки А-4. «Skyhawk», а в 1968 р. – надсучасний на той час літак F-4 «Fantom». Обсяги військової допомоги Ізраїлю поступово зростали і в 1966 р. досягли суми 90 млн дол. Втім, протягом першої половини 1960-х рр. обсяги військової та економічної допомоги, яку Вашингтон надавав Тель-Авіву, все ж ще не набагато перевищували аналогічні показники періоду адміністрацій Г. Трумена та Д. Ейзенхауера, коливаючись у межах від 53 до 93 млн дол.

У той же час інтенсивність, з якою США нарощували постачання озброєнь до Ізраїлю, відіграла важливу роль в перемозі ЦАХАЛУ (сил самооборони Ізраїлю) в період «шестиденної» арабо-ізраїльської війни, яка тривала на початку червня 1967 р. За результатами цього протистояння Тель-Авів здобув переконливу перемогу над коаліцією арабських держав до складу якої входили Єгипет, Сирія, Йорданія та Ірак. Крім того Ізраїлю вдалось захопити значні території площа яких перевищувала територію самого Ізраїлю: Синайський півострів на півдні, Голанські висоти на півночі, Єрусалим та територію західного берегу р. Йордан на сході. На захоплених територіях проживав понад 1 млн. осіб, переважно арабського походження.

Слід зазначити, що захоплення територій стало важливим стратегічним кроком на шляху подальшого забезпечення безпеки ізраїльської держави. В майбутньому повернення захоплених територій можна було перетворити на предмет торгу під час переговорів про мир. Захоплення Ізраїлем арабських територій не просто змінило розклад сил у регіоні, але й додало в процес

близькосхідного врегулювання новий елемент. Причому американська сторона, на відміну від 1956 р., вже не наполягала на поверненні захоплених територій арабським країнам, які готували військове вторгнення.

Перемога Ізраїлю у «шестиденній» війні перетворила його на головного неформального союзника Сполучених Штатів на Близькому Сході та сприяла розширенню масштабів матеріальної підтримки, яку Вашингтон надавав Тель-Авіву. Обсяги економічної допомоги, які США протягом 1960-х рр., надавали Ізраїлю, зросли в 5-6 разів і станом на початок 1970-х рр. склали близько \$2,6 млрд дол. на рік. Починаючи з 1971 р. Ізраїль стає найбільшим отримувачем американської допомоги (Норovenko та Tiutiunyk, 2018, s. 11).

Крім того, саме з цього часу Вашингтон перетворюється на головного постачальника озброєння та військової техніки Ізраїлю, відтіснивши Францію. Париж, який протягом 1950-х рр. виступав ключовим військовим партнером для Тель-Авіву, поступово переорієнтувався на співпрацю з арабськими країнами. Після втрати Алжира Франція вже не потребувала союзу з Ізраїлем для створення протидії Єгипту, який надавав Алжиру підтримку. Натомість французька економіка відчувала гостру потребу в експорті дешевої нафти з регіону Близького Сходу. Вказані фактори виявились вирішальними і, зрештою, обумовили трансформацію близькосхідної політики «П'ятої республіки». В період президентства Ш. де Голля відбувається певне «перезавантаження» відносин між Парижем та Тель-Авівом. Франція починає поступово згортати обсяги військового співробітництва з Ізраїлем, а її основними партнерами стають арабські країни, передусім – Єгипет, Ірак, а також Сирія. Цим державам Париж починає продавати значну кількість різних видів озброєнь в обмін на стабільні поставки нафти за відносно низькими цінами, або, як у випадку із Сирією, в обмін на надійне транспортування нафти територією цієї країни.

Варто зазначити, що з точки зору Сполучених Штатів надання підтримки Ізраїлю цілком вкладалось у загальну концепцію протидії

розповсюдженню радянсько-комуністичної загрози в світі. Нарощуючи обсяги допомоги Тель-Авіву, Вашингтон керувався головним стратегічним імперативом: не допустити посилення та розширення впливу Радянського Союзу на Близькому Сході. Хоча безпосередньо загрози Ізраїлю з боку СРСР не існувало (через відсутність у двох держав спільного кордону), втім головними суперниками Тель-Авіва виступали ті арабські країни, на чолі яких у 1960-х рр. перебували політичні режими, що вважались союзниками Москви – Єгипет, Сирія, Ірак, а згодом і Лівія. У цій конфігурації Держава Ізраїль виступала своєрідним «форпостом» США в регіоні.

Є підстави вважати, що саме наприкінці 1960-х рр. між Вашингтоном та Тель-Авівом було досягнуто важливої негласної домовленості й щодо реалізації Ізраїлем власної ядерної програми. За деякими даними в 1969 р. між президентом США Р. Ніксоном і прем'єр-міністром Ізраїлю Г. Меїр була укладена усна угоду про те, що Вашингтон не наполягатиме на тому, щоб Ізраїль приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. В свою чергу ізраїльське керівництво мало не оголошувати, не випробовувати та не загрожувати застосовувати свою ядерну зброю. На сучасному етапі, за оцінками зарубіжних джерел, в арсеналі Ізраїлю перебуває від кількох десятків до кількох сотень одиниць ядерної зброї.

Розглядаючи відносини Вашингтона та Тель-Авіва в 1970-і рр., варто відзначити той факт, що на цей час припадає пік американської участі в близькосхідних справах, що й визначає особливість даного етапу. Не останню роль у цьому відіграла арабо-ізраїльська війна 1973 р. У критичні для Ізраїлю дні «війни Судного дня» (жовтень 1973 р.) США організували повітряний міст через Європу для постачання Ізраїлю американської зброї, що допомогло ізраїльській армії відбити наступ армій арабських держав. Втім, ця війна продемонструвала надто високу залежність Ізраїлю від поставок військової техніки та озброєнь зі Сполучених Штатів Америки (Horovenko та Tiutiunnyk, 2018, s. 11; Buzan, 2016, s. 104).

Слід зазначити також, що після «війни Судного дня» економіку Ізраїлю охопила гостра криза, яка тривала до середини 1980-х рр. Відтак у цих умовах не лише суто військово-технічна, але й економічна підтримка з боку Вашингтону набувала для Ізраїлю надважливе значення. Багато в чому саме економічна допомога з боку США була однією із важливих складових, що сприяли поступовому перетворенню Ізраїлю з аграрної країни зразка 1948 р. на потужну постіндустріальну державу. При цьому варто зазначити той факт, що на відміну від багатьох інших держав світу, яким надається зовнішня підтримка, Ізраїль завжди демонстрував приклади максимально ефективного та достатньо раціонального використання американської економічної допомоги.

Протягом тривалого часу важливими механізмами підтримки для Держави Ізраїль виступали гранти та кредити, які Вашингтон надавав Тель-Авіву. Особливістю економічної допомоги з боку США стало те, що вона передбачала гарантії, які Сполучені Штати надавали Ізраїлю, а також можливості для ізраїльського уряду, в разі появи форс-мажорних обставин, отримувати американські займи під відносно низькі відсотки. По суті, такого роду позики виступали своєрідною гарантією платоспроможності Ізраїлю у випадку настання кризових ситуацій. Зазначений фактор створив передумови для формування сприятливого інвестиційного клімату в Державі Ізраїль. Таким чином іноземні інвестори, вкладаючи капітали в ізраїльську економіку, отримували певні гарантії того, що їх інвестиції будуть захищені, оскільки в разі непередбачуваних ситуацій США нададуть Ізраїлю необхідну фінансову допомогу.

Вказана обставина була особливо важливою з огляду на те, що в умовах багаторічного протистояння з арабськими державами, Ізраїль протягом тривалого часу був фактично ізольований від надходження інвестицій з багатьох країн світу, причому, не лише арабських. Комерційні структури, які наважувались здійснювати капіталовкладення в економіку Ізраїлю, певною мірою опинялись у своєрідній «групі ризику», оскільки

завжди ризикували бути позбавленими можливості здійснювати економічну діяльність в країнах арабського світу. З огляду ж на те, що масштаб внутрішнього ізраїльського ринку є не співставно меншим у порівнянні з масштабом внутрішніх ринків арабських держав (через порівняно невисоку кількість населення Ізраїлю), багато іноземних компаній надавали перевагу співпраці з арабськими державами, і не ризикували інвестувати капітали в економіку Ізраїлю.

Розглядаючи особливості торговельної співпраці двох держав, варто зазначити, що Ізраїль ніколи не входив до числа пріоритетних торговельно-економічних партнерів Сполучених Штатів. Про це свідчить, зокрема, той факт, що ізраїльський ринок у загальному товарообігу США складав лише 1%. Натомість Сполучені Штати протягом тривалого часу навпаки виступали (і продовжують виступати) найбільшим економічним партнером для Ізраїлю.

Нарощування обсягів військово-політичного та економічного співробітництва між Вашингтоном та Тель-Авівом протягом 1970-х рр. доповнювалось активізацією дипломатичного діалогу з метою пошуку мирного шляху врегулювання арабо-ізраїльського протистояння. Як продемонстрували подальші події, саме починаючи з 1973 р. близькосхідне врегулювання стало частиною національних інтересів США. Даний процес відбувався за безпосередньої участі Сполучених Штатів Америки. Ідея полягала в тому, щоб за посередництва Вашингтону поступово добитись укладання мирних договорів між Ізраїлем та тими провідними державами арабського світу, які вже встигли вибудувати партнерські стосунки з США, орієнтувались на американську підтримку та були готові, в обмін на отримання американської військової підтримки, визнати факт існування Держави Ізраїль як суб'єкта міжнародних відносин.

Початок даного процесу був пов'язаний із виходом однієї з провідних арабських країн – Єгипту – із стану конфронтації з Ізраїлем. Після смерті багаторічного очільника Єгипту Г. Насера і приходу до влади А. Садата відбулась трансформація зовнішньополітичного курсу Єгипту. Зокрема, в

середині 1970-х рр. спостерігалось поступове охолодження відносин Каїру з Москвою та навпаки – зближення Єгипту зі Сполученими Штатами Америки. Активізація двосторонньої взаємодії між Вашингтоном та Каїром, нарощування обсягів американської військово-технічної допомоги Єгипту, створили передумови для виходу арабо-ізраїльського протистояння на траєкторію мирного дипломатичного врегулювання.

Результатом переговорного процесу, що тривав кілька років, стало підписання в Кемп-Девіді, за посередництва США, мирного договору між Тель-Авівом та Каїром. Таким чином, Єгипет став першою арабською державою, яка визнала факт існування незалежної Держави Ізраїль. Натомість Тель-Авів погодився на деокупацію Синайського півострова та надання певної обмеженої автономії палестинцям, які проживали на території Західного берега р. Йордан і в секторі Газа. Ці території однак протягом п'яти років мали залишатися під управлінням ізраїльської адміністрації (Koppel, 2009, s. 38).

Варто зазначити, що не останню роль у процесі встановлення дипломатичних відносин двох держав та підписання мирної угоди, стала економічна складова даного питання. Так, в якості заохочення за цей історичний крок Вашингтон одноразово підвищив суму допомоги Ізраїлю до 5 млрд дол. Єгипет, починаючи з 1979 р., перетворився на другого після Ізраїлю реципієнта американської допомоги серед держав близькосхідного регіону. Обсяги американської військової допомоги за деякими даними складали близько 70% від загальної суми асигнувань, які Єгипет у середині 1980-х рр. витрачав на свої оборонні потреби.

Протягом 1980-х рр. важливе місце у відносинах між США та Ізраїлем займало чергове загострення ситуації в Лівані та військова операція, яку ізраїльська армія на чолі з міністром оборони А. Шароном проводила на території Лівану. Метою проведення операції було витіснити з Лівану збройні палестинські загони Організації визволення Палестини на чолі з Я. Арафатом, які протягом 1970-х – на початку 1980-х рр., користуючись

громадянською війною, що спалахнула в Лівані, активно використовували південну частину території цієї країни для здійснення атак та обстрілів, а також рейдів на територію північного Ізраїлю. В якості приводу для здійснення вторгнення Тель-Авів використав замах, який було здійснено представниками радикального крила ОВП на життя ізраїльського посла в Лондоні Ш. Аргова.

Конфлікт за участю армії оборони Ізраїлю тривав до осені 1982 р. За наполяганням Тель-Авіву Вашингтон виступив посередником у переговорах про переміщення палестинських загонів Організації визволення Палестини з Лівану до інших арабських країн – Сирії, Йорданії, Іраку, Тунісу, Північного та Південного Ємену. Згодом Ліван покинув і лідер ОВП Я. Арафат. Лише після цього Ізраїль погодився згорнути операцію на території Лівану.

Попри те, що в 1982 р. Тель-Авів відхилив план мирного врегулювання ситуації в Лівані запропонований адміністрацією Білого дому і продовжував військову операцію в цій країні, ігноруючи вимоги Вашингтону, обсяги американської підтримки з боку США протягом 1980-х рр. продовжували зростати (Koppel, 2009, s. 38).

У 1982 р. між Вашингтоном та Тель-Авівом був підписаний Меморандум про взаєморозуміння в галузі стратегічного співробітництва. Хоча цей документ і не був військовим пактом, ключовим його меседжем була протидія комуністичній загрозі на Близькому Сході.

У листопаді 1983 р. в ході переговорів у Вашингтоні між президентом США Р. Рейганом і прем'єр-міністром Ізраїлю І. Шаміром було підписано угоду, в результаті якої відносини між двома країнами були виведені на новий рівень військово-стратегічної співпраці. Згідно умов цієї угоди передбачалось здійснення спільних операцій, у тому числі проведення військових навчань двох країн, створення на території Ізраїлю складів для зберігання американського озброєння, обмін розвідувальними даними, спільне планування дій у разі зміни військової ситуації в регіоні, а також

використання ізраїльських портів кораблями другого флоту ВМС США (Lohvynenko, 2012, s. 53).

Важливим дипломатичним кроком стало підписання в 1985 р. між обома країнами угоди про вільну торгівлю. На початку 1985 р. Конгрес проголосував за збільшення фінансової допомоги Ізраїлю. Починаючи з середини 1980-х рр. вони становили не менше 1,8 млрд дол. на рік. У той же час, Конгрес продовжував блокувати зусилля адміністрації Білого дому дещо зрівняти допомогу, яку США надавали країнам Близького Сходу Для порівняння: інший близькосхідний союзник США – Єгипет – з 1987 р. і до теперішнього часу щорічно отримує лише 1,3 млрд дол. за програмою продажу зброї та військової техніки іноземним державам. Також Конгрес суттєво обмежував продаж сучасної зброї тим арабським країнам, де при владі знаходились проамериканські політичні режими (зокрема, Йорданії та Саудівській Аравії). Таким чином, у 1980-х рр. мало місце перетворення військової допомоги на основний інструмент зміцнення американо-ізраїльської взаємодії.

Дещо пізніше, в травні 1986 р., Ізраїль і США підписали договір, за яким передбачалась участь Ізраїлю в секретній програмі стратегічної оборонної ініціативи (COI). В межах цієї програми Ізраїль отримав більше 1 млрд доларів на розробку протиракетної системи «Хец». Загалом обсяг військової та економічної допомоги, яку Ізраїль отримав від США протягом 1980-х рр., склала суму 23 млрд. дол. (Lohvynenko, 2012, s. 53).

Наприкінці даного етапу, в 1989 р., Ізраїль став першою країною, яка була визнана Сполученими Штатами основним союзником поза НАТО, що дало можливість ізраїльському оборонному відомству брати участь в американських військових проектах. Починаючи з 1990 р. США почали розміщувати на території Ізраїлю стратегічні запаси зброї на випадок екстреної необхідності. За домовленістю Ізраїль також може отримати доступ до цієї зброї у разі потреби, але тільки з дозволу Вашингтону. Під час війни в Перській затоці, вартісний еквівалент розміщеної зброї сягав 300 млн.

доларів, а пізніше він зріс до 400 млн. дол. США (Horovenko ta Tiutiunnyk, 2018, s. 11; Lohvynenko, 2012, s. 54; Kalytchak ta Romaniuk, 2015, s. 41).

Зворотною стороною отримання масштабної американської військової допомоги стала її суттєва та достатньо жорстка регламентація. Так, отримані кошти Ізраїль зобов'язаний витратити здебільшого на придбання американської військової техніки, запчастин, боєприпасів і спорядження. Лише невелику частину коштів американці дозволяють реалізувати в Ізраїлі – приблизно 25%, причому на чітко встановлені проекти, включаючи капітальне будівництво. Найбільш відомим серед таких проектів стало спорудження в Ізраїлі двох авіабаз (Увда і Рамон), а також кількох інших об'єктів після укладення мирного договору з Єгиптом в 1979 р. Реекспорт, тобто перепродаж американської військової техніки, тих або інших видів озброєнь створених із використанням американських військових технологій, може здійснюватися лише зі згоди Сполучених Штатів. У той же час Ізраїль є єдиною країною серед партнерів США, яка отримала право витратити 26,3% військової допомоги з боку США на закупівлю озброєння, що виробляється на ізраїльських підприємствах ВПК. Це дає змогу Ізраїлю підтримувати вітчизняне виробництво військової продукції (Lohvynenko, 2012, s. 53).

Слід зазначити, що крім успішної співпраці в оборонній сфері, в історії взаємин двох держав період 1980-х рр. позначений і шпигунським скандалом, пов'язаним із діяльністю Джонатана Полларда, американця єврейського походження, який працюючи в аналітичному управлінні військово-морської розвідки США, здійснював розвідувальну діяльність на користь Держави Ізраїль. Зокрема, він передав копії секретних документів, які були використані армією оборони Ізраїлю у процесі підготовки та здійснення низки військових операцій. Одна із них – операція під кодовою назвою «Дерев'яна нога», під час якої 1 жовтня 1985 р. ВПС Ізраїлю нанесли авіаудар по штаб-квартирі Організації визволення Палестини поблизу м. Хамам-Шот на території Тунісу. Внаслідок цієї акції загинули 60 функціонерів цієї організації. Операцію «Дерев'яну ногу» було здійснено

ЦАХАЛом у відповідь на терористичний акт, скоєний елітним «Підрозділом 17» ОВП 25 вересня 1985 р. на борту яхти в кіпрському порту Ларнака, внаслідок якого було вбито трьох громадян Ізраїлю. 21 листопада 1985 р. Джонатан Поллард був заарештований агентами ФБР, а згодом засуджений до довічного ув'язнення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, протягом другої половини ХХ ст. американо-ізраїльські відносини зазнали суттєвої трансформації. В історії двосторонніх відносин у період «холодної війни» можна виділити кілька етапів, кожен з яких мав свої специфічні риси.

Перший етап припадає на другу половину 1940-х – першу половину 1950-х рр. Він позначений тим, що Сполучені Штати зайняли достатньо обережну позицію щодо визнання новоствореної Держави Ізраїль та запровадили ембарго на постачання озброєнь під час першої арабо-ізраїльської війни. Порівняно невисоким на даному етапі був і обсяг допомоги, яку Вашингтон надавав Тель-Авіву.

На другу половину 1950-х рр., припадає початок наступного етапу відносин США та Ізраїлю. В цей період відбувається активізація двосторонньої взаємодії та поглиблення співпраці у військово-політичній сфері. Вже станом на середину 1960-х рр. військово-технічне співробітництво між Вашингтоном та Тель-Авівом досягло високого рівня кооперації.

Наступний етап американо-ізраїльських відносин був пов'язаний з початком процесу мирного врегулювання арабо-ізраїльського протистояння. За посередництва Вашингтону відбуваються переговори між Ізраїлем та тими державами арабського світу, які встановили партнерські відносини з США. Першою арабською державою, що підписала мирну угоду з Ізраїлем, став Єгипет.

Період 1980-х рр. позначений черговим загостренням ситуації на Близькому Сході, що було пов'язано з ліванською війною та військовою операцією армії оборони Ізраїлю проти збройних загонів Організації

визволення Палестини, що дислокувались на території південного Лівану. Врегулювання ситуації вдалося досягти за посередництва Вашингтону. Ізраїль припинив бойові дії після того, як підрозділи ОВП були переміщені з території Лівану до інших держав регіону.

В другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. між Вашингтоном та Тель-Авівом відбувалось подальше розширення двосторонньої взаємодії. Уряди двох держав домовились про запровадження зони вільної торгівлі. Ізраїль отримав статус основного союзника США поза НАТО. Було розширено обсяги військової підтримки, яку Ізраїль отримував від Сполучених Штатів.

Таким чином, у період «холодної війни» Ізраїль перетворився на основного стратегічного партнера Вашингтону на Близькому Сході, що стримував вплив Радянського Союзу і союзних йому арабських держав.

У той же час саме в період «холодної війни» у відносинах США та Ізраїлю склалась певна асиметрія, сутність якої полягає в тому, що переважаючим напрямом двосторонньої взаємодії виступає головним чином військово-технічна та політико-дипломатична сфери. У той же час специфікою економічного співробітництва двох держав стало те, що Ізраїль ніколи не входив до числа ключових економічних партнерів Сполучених Штатів. Натомість США протягом тривалого часу навпаки виступали (і продовжують виступати) найбільшим торговельно-економічним партнером для Ізраїлю, а також надають йому найбільші обсяги невійськової допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горovenko, V. та Tiutiunnyk, V. 2018. *Асиметрична стратегія Ізраїлю в період становлення держави. Аналітична доповідь*. Київ: НISД.
2. Бузань, В., 2016. Вплив холодної війни на процес формування та реалізації політики США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту. *Американська історія та політика*, 2, с. 99 – 106, [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_15

REFERENCES

1. Horovenko, V. ta Tiutiunnyk, V. 2018. *Asymetrychna stratehiia Izrailiu v period stanovlennia derzhavy. Analitychna dopovid*. Kyiv: NISD.
2. Buzan, V., 2016. Vplyv kholodnoi viiny na protses formuvannia ta realizatsii polityky SShA shchodo arabsko-izrail'skoho konfliktu. *Amerykanska istoriia ta polityka*, 2, s. 99 – 106, [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_15 [Data zvernennia 15 Zhovten 2022].

- [Дата звернення 15 Жовтень 2022].
3. Бузань, В.Ю., 2015. Формування політики адміністрації Г. Трумена щодо палестинського питання (1945–1948 рр.). *Сторінки історії. Збірник наукових праць*, 40, с. 149-158, [online]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sisi_2015_40_17 [Дата звернення 15 Жовтень 2022].
 4. Калитчак, Р.Г. та Романюк, Р.Й., 2015. Концептуальні засади зовнішньої політики держави Ізраїль. *Грані. Політологія*, 11/1 (127), с. 38-43, [online]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_11%281%29__9 [Дата звернення 15 Жовтень 2022].
 5. Каштанов, К.А., 2019. *Протистояння США та СРСР на Близькому Сході (1953 – 1964 рр.)*. Кандидат наук. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.
 6. Коппель, О.А., 2009. Конфлікт шести десятиліть еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 86 (2), с. 33-41.
 7. Логвиненко, В.В., 2012. Американо-ізраїльське військово-технічне співробітництво. *Наукові праці. Серія «Історія»*, 159, 171, с. 52-56.
 3. Buzan, V.Iu., 2015. Formuvannia polityky administratsii H. Trumena shchodo palestynskoho pytannia (1945–1948 rr.). *Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats*, 40, s. 149-158, [online]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sisi_2015_40_17 [Data zvernennia 15 Zhovten 2022].
 4. Kalytchak, R.H. ta Romaniuk, R.I., 2015. Kontseptualni zasady zovnishnoi polityky derzhavy Izrail. *Hrani. Politolohiia*, 11/1 (127), s. 38-43, [online]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_11%281%29__9 [Data zvernennia 15 Zhovten 2022].
 5. Kashtanov, K.A., 2019. *Protystoiannia SShA ta SRSR na Blyzkomu Skhodi (1953 – 1964 rr.)*. Kandydat nauk. Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina, Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha.
 6. Koppel, O.A., 2009. Konflikt shesty desiatylyt evoliutsiia blyzkoskhidnoho konfliktu u svitli yoho vplyvu na systemu rehionalnoi bezpeky. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 86 (2), s. 33-41.
 7. Lohvynenko, V.V., 2012. Amerykano-izraillske viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo. *Naukovi pratsi. Seriia «Istoriia»*, 159, 171, s. 52-56.

Інформація про авторів

Онацький Максим Юрійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: m.j.onatskij@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6733-6137>.

Панасенко Ганна Сергіївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: panasenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2945-5583X>.

Стаття надійшла до редакції: 01.11.2022 р.

Прийнята до друку: 23.11.2022 р.